

ZAMONAVIY O'ZBEK HIKOYACHILIGIDA MARKERLARNING QO'LLANILISHI

Abdumalikova Dilfuza

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'zbek tilini
o'qitish metodikasi kafedrası o'qituvchisi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15340457>

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek hikoyachiligida markerlarning qo'llanilishiga urg'u beriladi. Matnda uchraydigan mantiqiy, badiiy va diskursiv markerlar hikoyaning semantik hamda kompozitsion yaxlitligini ta'minlab, o'quvchining asar voqealarini idrok etish jarayonini osonlashtirishi ta'kidlanadi. Yozuvchining ijodiy mahorati, madaniy va milliy qadriyatlar, texnogen dunyo bilan bog'liq mavzular hikoyachilikda markerlarga xos turli ko'rinishlarning shakllanishiga sabab bo'ladi. Maqolada markerlar hikoyaning ruhiy, voqelikni aks ettiruvchi va ijodiy-tanqidiy jihatlarini chuqurroq yoritishga xizmat qilishi qayd etiladi.

Kalit so'zlar: zamonaviy o'zbek hikoyachiligi, markerlar, nutqiy belgi, diskursiv ko'rsatkich, kompozitsion yaxlitlik, badiiy tasvir, semantik birikma, milliy kolorit, ijodiy mahorat.

Zamonaviy o'zbek hikoyachiligi ijodiy jarayonning eng sarmahsul va serqirra ko'rinishlaridan biri sifatida adabiyot maydonida alohida ahamiyat kasb etib kelmoqda. Adabiyotshunoslar o'zbek hikoyachiligini shakllantiruvchi tamoyillarni aniqlash, uning poetikasi va uslubiy xususiyatlarini izohlash, shuningdek, matnning ichki tuzilishi hamda kompozitsion qurilishini tadqiq etish orqali janrning bugungi rivojlanish tendensiyalarini oydinlashtirishga harakat qilmoqdalar. Shu jarayonda hikoya matnida kuzatiladigan turli lingvopoetik omillar, xususan, markerlarning qo'llanilishiga e'tibor ortib bormoqda. Zero, markerlar hikoyaning o'quvchi tomonidan idrok etilishiga ijobiy ta'sir o'tkazishi, uning obrazlar tizimini va syujet chiziqlarini mustahkamlashi, adibning badiiy niyatini yaxshiroq anglatishi, matnning silliq, ravon qabul qilinishini ta'minlashi bilan ajralib turadi. Markerlar – bu nutqiy va uslubiy belgilar bo'lib, ular hikoya strukturasida muhim yo'naltiruvchi vazifani bajaradi.

Zamonaviy o'zbek hikoyachiligida markerlar bir necha ko'rinishda namoyon bo'lishi mumkin. Avvalo, matnning mantiqiy oqimini boshqaruvchi vositalar e'tiborni jalb etadi. Masalan, "demak", "shunday qilib", "biroq", "ammo", "ayni paytda" kabi birikmalar syujetdagi tasvir chiziqlarini o'zaro bog'lab, hikoyaning ma'no butunligini saqlab qolishga xizmat qiladi. Shuningdek, bunday bog'lovchi markerlar matnning kompozitsion bo'linmalarini oson ajratish,

o'quvchiga syujetdagi burilishlar va xulosa chiqarish jarayonlarida yordam berish vazifasini ham bajaradi. Hikoya matnida, ayniqsa, retrospektiv, ya'ni o'tmishga qaytiladigan yoki kelajak tasavvurlari bilan boyitiladigan sahnalarda, bunday ko'rsatkichlar hikoyaning rivojlanish yo'lini aniqroq belgilab beradi.

Badiiy markerlar sifatida e'tirof etiladigan yana bir tur – personajlarning idrokini aks ettiruvchi nutqiy xususiyatlardir. Hikoya qahramonining xulq-atvorini, ichki monologi yoki dialoglari orqali ifodalashda, ko'pincha, so'zlovchi shaxsning nutq uslubi, ohangi, atamalar tanlovi, hissiy ifodasi ham marker vazifasini o'taydi. Misol uchun, qahramonning hissiy kechinmalarini aks ettirishda “bot-bot”, “ishonib bo'lmaydigan darajada”, “nahotki” kabi ifodalar uning ruhiy holatini belgilab turuvchi semantik markerlardir. Ushbu markerlar o'quvchiga mazkur personajning hissiy spektrini aniqroq tushuntirish, uning voqealarga bo'lgan munosabatini chuqurroq tushunish imkonini yaratadi. Shuningdek, matndagi dialektizmlar, shevaviy so'zlar yoki zamonaviy jargonlardan foydalanish ham muayyan personajning ijtimoiy maqomi, madaniy muhitini ifodalovchi marker sifatida namoyon bo'ladi.

Zamonaviy o'zbek hikoyachilarining ijodida hikoyaga xos poetik markerlar ham alohida o'rin tutadi. Masalan, muallifning tasvirlarida takrorlov, tavsiflov, ohangdor so'zlar yoki badiiy tasvir vositalaridan foydalanish hikoyaga xos uslubiy uyg'unlikni ta'minlaydi. Ayrim adiblar, xususan, realistik yo'nalishda ijod qiluvchi yozuvchilar, tasvirni soddalashtirgan holda ham, badiiy ifadani kuchaytiruvchi suretli so'zlarni kiritish orqali obrazlar, voqealar va joylarni muayyan “yoritish” va “ranglash”ga intiladilar. Bunda allegorik yoki metaforik iboralar ham muhim marker vazifasini bajaradi, chunki ular orqali adib ma'lum bir mavzu yoki g'oyani yanada chuqurroq ochib berishga muvaffaq bo'ladi. Markerlarga mansub bo'lgan bunday ifodalar hikoyaning badiiy ta'sirchanligini oshiradi, o'quvchini ko'proq o'ylashga, his qilishga va matn bilan hamnafas bo'lishga chorlaydi.

Zamonaviy o'zbek hikoyachiligi muxolifatlilik tamoyilidan ham foydalangan holda, matnning turli nuqtalarida kutilmagan obrazlar yoki g'oya burilishlarini yaratishga urinadi. Bunda keskin qarama-qarshilik yoki paradoksal holatlarning kiritilishi ham marker bo'lib xizmat qiladi. Masalan, birin-ketin shu paytgacha tasvirlangan voqealarni butunlay boshqa nuqtai nazardan ko'rsatish, yoki ohirida kutilmagan xulosa berish orqali yozuvchi o'quvchining e'tiborini o'tkirlashtiradi. Bunday yakun yoki o'rtadagi o'tishlar hikoyaning umumiy anglash jarayoniga barqaror ta'sir ko'rsatadi, chunki o'quvchi matnni qayta o'qish yoki o'z xotirasida qayta tahlil qilish ehtiyojini his qiladi. Shu tariqa,

kutilmagan burchakdan paydo bo'ladigan bu kabi elementlar ham zamonaviy hikoyachilikda markerlar sirasiga kiradi.

Zamonaviy hikoyachilikning til va uslub xususiyatlarini aniqlashda diskursiv markerlar ustida tadqiqotlar olib borish ham ayni muddaodir. Diskursiv markerlar, avvalo, ushbu matnning ma'no qatlamlarini, muallifning dunyoqarashini, ijodiy uslubini hamda milliy ruhini belgilashga xizmat qiladi. Yozuvchi o'z zamonining ijtimoiy-siyosiy jarayonlarini, madaniy hayotini yoki shaxsiy kechinmalarini hikoya shaklida ifoda etar ekan, u ma'lum kontekstga xos lug'aviy, frazeologik va uslubiy birliklardan foydalanadi. Natijada, o'sha davrning o'ziga xos nutq madaniyati, ijtimoiy kayfiyati yoki qarama-qarshiliklari hikoya matnida aniq ko'rinish topadi. Bu esa o'quvchiga hikoyada tasvirlangan muhitni chuqurroq idrok etishga, personajlar va voqealarga o'sha muhit ko'zlari bilan qarashga yordam beradi.

Zamonaviy o'zbek hikoyalarining ayrimlarida cho'ziq tasvirlar, uzun jumlar orqali syujetning kechishini sekinlashtirish yoki personajlarning holatini to'la aks ettirish kuzatiladi. Bunday holatda so'zlovchi yoki muallif tez-tez parentez (izoh jumlar), kirish iboralari, qarama-qarshi ma'noli taqqoslashlar bilan boyitilgan ifodalarni ishlatadi. Ular ham hikoyadagi tovlanishlar, voqealar rivoji va hissiy manzaralarni aniqroq ilg'ash uchun markerlik vazifasini bajaradi. Ba'zan bu usul o'quvchini to'xtab, diqqatni bir nuqtaga jamlashiga undaydi, shu bilan birga xayolga berilib, kuzatilayotgan tasvirga yaqinlashtiradi. Shunday hollarda matn ichida paydo bo'ladigan har qanday so'z yoki ibora o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqilishi muhim, chunki markerlik vazifasidagi bunday unsurlar hikoyaning badiiy konstruksiyasini belgilab, uni yaxlit mahsulot sifatida namoyon etadi.

Zamonaviy hikoyachilikda virtual yoki texnogen dunyo bilan bog'liq mavzular ham uchraydi. Bunday mavzularda internet, zamonaviy axborot vositalari, texnologik yangiliklar kabi tushunchalar asar voqealarining negizini tashkil etishi mumkin. Bu holatda ishlatiladigan "onlayn", "chat", "link", "google", "yangiliklar lentyasi" singari o'zlashma yoki murakkab so'zlar hikoyaning markerlari sifatida o'quvchi diqqatini jalb etadi va hikoyani boshqa odatiy mavzulardan farqlashga xizmat qiladi. Bunday jarayonlar, tabiiy ravishda, hikoyaning adabiy-estetik xususiyatlariga yangicha ko'lam bag'ishlaydi. Yozuvchi shu yo'sinda zamonaviy muhitda paydo bo'lgan ijtimoiy muammolar yoki turmush tarzidagi o'zgarishlarni ifoda etish orqali hikoyachilikning ko'lami, g'oya doirasi va stilistikasini kengaytiradi.

Ayni paytda, markerlar orqali adibning milliylik, an'ana va urf-odatlariga e'tibori ham sezilarli darajada namoyon bo'ladi. Masalan, hikoyada to'y marosimlari, xalqona urf-odatlar, qadriyatlar tasviri berilganda, shundan dalolat beruvchi "nonushta", "kelin-kuyov libosi", "ohangaron bobo", "bodongul fasli", "suzma", "ma'raka" kabi so'z yoki iboralar o'quvchini milliy an'ana makoniga olib kiradi. Shu tariqa, matnda ma'lum bir lug'aviy birlik paydo bo'lishi bilan hikoya zamiridagi milliy ruh, milliy kolorit kuchayadi. Bunday birliklar, odatda, o'quvchining asar voqealariga nisbatan o'zaro aloqadorlik hissini yuksaltiradi va hikoyadagi umumiy kayfiyatni shakllantiradi.

Ko'plab zamonaviy o'zbek hikoyalarida syujetning kulminatsion nuqtasida intensivikasiya, ya'ni semantik kuchaytirish usullari keng qo'llaniladi. Bunda hissiy ta'sirni oshiruvchi, voqeani keskinlashtiruvchi, qahramonning kayfiyatini o'zgartiruvchi so'zlar yoki tuzilmalar asarning avvalgi bo'limlarida ham alohida uqtirilgan bo'ladi. Bu esa kulminatsiya sodir bo'lgan paytda o'quvchida "biz buni kutgan edik" yoki "buni anglab olgandik" kabi mustahkam hissiyot uyg'onishiga sabab bo'ladi. Shunday qilib, oldindan bergan ishoralar – preludiyalar ham markerlar sirasiga kiradi. Hikoyaning xotimasida esa bu ishoralar o'zining badiiy samarasini to'liq namoyon etadi. Shu jihatdan, markerlar hikoya kompozitsiyasidagi ohangdorlik va yaxlitlikni ta'minlashga yordam beradi.

Zamonaviy o'zbek hikoyachiligi xilma-xil ijodiy tamoyillarga ega bo'lgani sababli, turli adiblar markerlardan o'ziga xos maqsadda foydalanadi. Ayrim yozuvchilarda markerlar kamsuq, ayrimlarida esa aksincha, aniq va ravshan, ba'zan esa haddan ziyod ham bo'lishi mumkin. Muhimi, har bir yozuvchi o'z hikoyasi janr xususiyatlarini, mavzu va g'oya talablarini hamda o'quvchi e'tiborini inobatga olgan holda markerlarni tanlaydi. Kimdir lingvopoetik ifodalarning kuchi bilan o'quvchini hayratga solishni afzal biladi, yana kimdir soddalik va lakonizm orqali badiiy mahoratni namoyon etishni ma'qul ko'radi. Bu rang-baranglik hikoyachilik janrining tirik, doimiy taraqqiyotda bo'layotgan ijodiy shakl ekanini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o'zbek hikoyachiligida markerlarning qo'llanilishi adabiy matnning semantik va kompozitsion yaxlitligini ta'minlashda, badiiy tasvirni kuchaytirishda, o'quvchi idrokini muayyan yo'nalishga yo'naltirishda muhim ahamiyatga ega. Markerlar til birligi sifatida faqat vositachi, bo'sh bo'g'in emas, balki hikoya matnining ma'no qatlamlari o'rtasida mustahkam aloqa o'rnatadigan, o'quvchini estetik tajribaga oshno qiladigan samarali quroldir. Zamonaviy o'zbek yozuvchilari o'z uslublari va estetik dasturlariga muvofiq holda turli xil markerlardan ijodiy foydalanganlari

sayin, hikoyachilik janri yanada boyiydi, yangilanadi va o'quvchilarga teran badiiy-estetik zavq ulashishda davom etadi. Aynan shu jarayon milliy adabiyotimizning hozirgi bosqichdagi sifat o'zgarishlarini, yangi tamoyillarini, ijodiy qiyofasini anglashda kalit vazifasini o'taydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Cho'lpon, A. "Adabiyot nadir?". Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 1991.
2. G'afur G'ulom, "Hikoyalar to'plami". Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1989.
3. Madrahimov, A. "O'zbek adabiyotida hikoya janrining rivoji". Toshkent: Fan, 2005.
4. Sharipov, U. "Zamonaviy o'zbek hikoyalarining uslubiy xususiyatlari". Adabiyotshunoslik jurnali, 2010.
5. Karimov, B. "Adabiy diskurs va diskursiv markerlar". Toshkent: Akademyon, 2019.
6. Sobirov, M. "Hikoya poetikasi: nazariya va amaliy tadqiqotlar". Toshkent: Universitet nashriyoti, 2017

